

THEMA

Delen in vergeten: Augustinus over dementie

Hans Alderliesten

Abstract Bisschop-filosoof Augustinus heeft vanuit filosofisch-theologisch perspectief geschreven over de kracht van het geheugen en de tragedie van het vergeten. Augustinus heeft aandacht voor de kwetsbaarheid van de menselijke natuur. Het radicaal aanvaarden van de ander, hoe kwetsbaar diens positie ook is, is een belangrijk uitgangspunt. Augustinus' relationele mensbeeld mondt uit in een pleidooi voor een solide sociale basis; een responsieve en persoonsgerichte omgang met mensen met dementie en hun naasten.

dementie, dementievriendelijke samenleving, community building, sociale basis

Dementie is een ingrijpende ziekte die impact heeft op alle levensdomeinen. Geleidelijk aan wordt de ziekte groter en verdwijnt het normale leven naar de achtergrond. Dementie is geen zorgvraagstuk – nog altijd is er geen effectieve medicijn – maar een samenlevingsvraagstuk. De prevalentie van dementie neemt toe, ingegeven door (dubbele) vergrijzing en ontgroening – het aantal jongeren neemt af, terwijl er relatief meer ouderen komen die gemiddeld langer leven –, wat maakt dat we in toenemende mate met dementie te maken zullen krijgen, óók in de buurt, in de supermarkt en op de vereniging. Hoe kunnen we werken aan het dementievriendelijker en inclusiever maken van de samenleving?

Dit vraagstuk leent zich voor een theologisch-filosofisch perspectief op de dementievriendelijke samenleving omdat dit sterk samenhangt met mensbeeld, visie op kwetsbaarheid en de kracht van gemeenschap. Om bruikbare handelingsperspectieven te vinden, ga ik te rade bij bisschop-filosoof Augustinus (354-430). In dit artikel sta ik allereerst stil bij het geheugen – en het falen ervan: wat is het augustijnse perspectief hierop? Vervolgens sta ik stil bij de omgang met mensen met dementie om tot slot in te zoomen op de dementievriendelijke samenleving. Ik baseer mij voornamelijk op primaire bronnen: teksten van Augustinus zelf. Ingevoerde citaten en voorbeelden dienen als anekdotische bewijsvoering.

1. Een krachtig, maar kwetsbaar brein

Augustinus wordt wel de eerste moderne mens genoemd. In *Confessiones* presenteert hij op

systematische wijze zijn gedachten en gevoelens. Augustinus zet hierin zichzelf op het spel – niet om er beter van te worden, maar om aan zijn lezers te laten zien: als er genade voor mij is – ondanks alles wat ik gedaan, gezegd, gedacht heb – dan is het er ook voor jou. In de *Confessiones* doet Augustinus aan radicale zelfreflectie (Taylor 1989), nergens spaart hij zichzelf, hij komt zijn lezers in zijn feilbaarheid en kwetsbaarheid tegemoet – als een mens van gelijke bewegingen als wij. De wijze waarop Augustinus zijn gedachten en ervaringen deelt, heeft door de eeuwen heen velen aangesproken – niet in de laatste plaats omdat de thema's die hij behandelt, zoals liefde, vrede en waarheid een universeel karakter hebben. Hoewel Augustinus' benadering past in het neoplatonisme – met een sterk accent op de ratio – heeft hij wel degelijk oog voor de sociale implicaties van een haperend brein.

Kracht van het geheugen

Augustinus klinkt opgetogen als hij over het geheugen schrijft (Loose 2012; Wu 2024). Hij hanteert diverse metaforen om het geheugen (*memoriae*) te omschrijven: een uitgestrekte vlakte met grotten en holen; een imposant gebouw met schatkamers; een groot paleis; een berglandschap; een enorme ruimte van de ziel, gevuld met ontelbaar veel dingen (*Conf. X,8,12-15* en *Conf. X,17,26*). In het geheugen ligt een voorraad aan beelden, begrippen, getallen, fijne en pijnlijke ervaringen, en herinneringen opgeslagen, maar ook waarnemingen zoals licht, kleuren, vormen, geuren, smaken. Deze aspecten zijn via zijn zintuigen naar binnengekomen. Ook emoties zijn in zijn geheugen opgeslagen. De mens weet zich te herinneren wanneer hij blij en verdrietig was. Door te denken aan wat hem in het verleden blij maakte, kan hij opnieuw blij worden, merkt Augustinus op. Hij kan eraan terugdenken dat hij bang was in het verleden, maar nu zonder angstig te worden. Zijn geheugen confronteert hem met zichzelf:

[In mijn geheugen] kom ik ook mijzelf tegen, en dan haal ik mij mezelf weer voor de geest wat ik heb gedaan en wanneer en waar, en welke gevoelens ik gehad heb toen ik dat deed. - *Conf. X,8,14*

Het geheugen stelt hem in staat verleden en toekomst in ogenschouw te nemen. De bisschop-filosoof meldt dat plaatsen die hij heeft bezocht, zoals Carthago, ook in zijn geheugen zijn opgeslagen. Het geheugen is een krachtig instrument, weet Augustinus. Als hij in het donker zit, kan hij dankzij zijn geheugen toch aan licht denken en kleur in zijn geest tevoorschijn roepen. Hij zegt te kunnen zingen zonder dat hij zijn tong en keel hoeft te gebruiken en de geur van lelies te kunnen onderscheiden van de geur van viooltjes, zonder de bloemen te hoeven proeven of betasten. Augustinus steekt de loftrumpet over het geheugen:

[In mijn geheugen] heb ik (...) de hemel, de aarde en de zee tot mijn beschikking, met alles wat ik erin of erop heb kunnen waarnemen. - *Conf. X,8,14*

Hoe kunnen we werken aan
het dementievriendelijker
en inclusiever maken van de
samenleving?

Als Augustinus over zijn geheugen nadenkt, duizelt het hem: “Groot is (...) mijn geheugen, geweldig groot. (...) Een weidse, onbegrensde ruimte is het.” (*Conf. X,8,15*) En: “Hoe moet ik het zeggen? [Het is een] ontoegankelijke en niet onder woorden te brengen ruimte.” (*Conf. X,8,13*). En elders: “Het vermogen van mijn eigen geheugen wordt door mijzelf niet begrepen.” (*Conf. X,16,25*) Hij krijgt geen grip op zijn eigen geheugen: “[Mijn] geest is dus te beperkt om zichzelf te vatten.” (*Conf. X,8,15*). Augustinus verbaast zich er vervolgens over dat mensen erop uittrekken om te kijken naar hoge bergtoppen, naar machtige golven van de zee, naar brede stromen van de rivieren, de wijldheid van de oceaan en de banen van de sterren, maar dat ze aan zichzelf voorbij leven en geen aandacht hebben voor zichzelf.

Tragiek van het vergeten

Mens-zijn staat voor Augustinus gelijk aan kwetsbaar zijn. De menselijke natuur is als gevolg van de oorsprongszonde begrensd. We bevinden ons niet alleen in kwetsbare situaties, maar zijn ook kwetsbaar en zondig. We dragen de sterfelijkheid in ons om, de geboorte brengt noodzakelijkerwijs de mogelijkheid om te sterven met zich mee. We worden bedreigd door ‘tekort’ en ‘teveel’: we moeten er moeite voor doen de juiste maat te vinden. Dat mensen vergeetachtig worden, zou voor Augustinus geen afbreuk doen aan het menselijk bestaan, maar dit juist bekrachtigen. Ook de dood is onvermijdelijk – dus doen we er goed aan goed te leven. De dood is geen kwaad als deze volgt op een goed leven. Ik herinner, dus ik ben, klinkt het pseudo-cartesiaans avant la lettre. Augustinus gaat nog een stapje verder, interessant met het oog op geheugenproblemen:

Als ik mij namelijk vergis, dan ben ik. Wie niet is, kan zich immers ook onder geen beding vergissen, en ik ben dus, als ik mij vergis. En omdat ik dus ben, als ik mij vergis, kan ik me onmogelijk vergissen in de uitspraak dat ik ben, aangezien het vaststaat dat ik ben, als ik me vergis. - *De Civitate Dei XI, 26*

Het menselijk bedrijf maakt deel uit van een gebroken werkelijkheid. Het geheugen is aan verval en imperfectie onderhevig. Augustinus kent de tragiek van het vergeten. Hij schrijft dat vergeten een sterke kracht is, in staat om op te zuigen en te bedelven of begraven. Vergeten definieert hij als het ontbreken van een herinnering. Vergeten is echter wel op een bepaalde manier in het geheugen aanwezig, in de zin van: ik ben het vergeten. We herinneren ons dat we iets zijn vergeten, merkt Augustinus paradoxaal op. Vergeten en herinneren kunnen tegelijkertijd aanwezig zijn. Als Augustinus hierover filosofeert, valt op dat hij veel vragen stelt – voor hem een manier om de waarheid te achterhalen. Het kost hem veel hoofdbrekens: “Ik zwoeg er in ieder geval op en ik zwoeg op mijzelf: ik ben voor mijzelf een akkergrond geworden van moeite en veel zweet” (*Conf. X,16,25*).

Paradoxaal merkt Augustinus op dat we kunnen weten dat we iets vergeten zijn (Loose 2012; Wu 2024). Als we iets kwijt zijn, herinneren we ons niet alleen het ding dat we kwijt zijn, maar ook dát we het kwijt zijn. Iets dergelijks speelt zich ook in het geheugen af, aldus Augustinus, als we echt iets vergeten. In dat geval moeten we van buitenaf aan iets herinnerd worden: was je dit of dat kwijt, weet je nog, enzovoorts. Als de naam van iemand ons ontschoten is, kan het helpen om allerlei namen aangereikt te krijgen, totdat we aanslaan op

de juiste naam. De naam van die persoon is in het geheugen opgeslagen, maar we hebben hulp nodig om erop te komen. Zolang er herinneringen zijn, zijn we het nog niet vergeten. Als we iets volledig vergeten hebben, zullen we er ook niet naar zoeken.

Je bent sowieso kapot van zo'n mededeling. Het verloop van de ziekte is ook onbekend. Ik schrok natuurlijk, maar had wel ervaring met nare mededelingen. Natuurlijk denk ik vooruit en hoe dat moet gaan... Dat moet niet de overhand krijgen. Ik kijk hoe ik me nu voel. Wat verder gebeurt kan niemand met zekerheid zeggen. Daarom probeer ik dat uit m'n hoofd te zetten, wat echt niet altijd lukt. – Frank (Huizenga 2024: 14)

Het oproepen van herinneringen is geen moeilijk proces, maar gaat wel vaak gepaard met ruis. Herinneringen zijn vaak niet betrouwbaar (*De Trinitate* XI,8,13) en niet volmaakt. Maar, als ik de avondmaaltijd van gisteren wil herinneren, schrijft Augustinus, heb ik in elk geval herinnerd dát ik gisteren gegeten heb. Misschien herinner ik me weinig van wát ik gegeten heb, maar mogelijk herinner ik me wel bepaalde omstandigheden van de maaltijd. Als ik me daar niets van herinner, herinner ik me mogelijk nog wel welke dag het gisteren was, het tijdstip waarop ik normaal gesproken eet en wat 'eten' betekent (*De Trinitate* XI,7-8). Als ik niets van dit alles herinner, dan ben ik niet in staat om te herinneren. De herinnering zelf gaat aan het willen herinneren vooraf: als er geen herinnering is, kan ik het ook niet herinneren. We kunnen slechts herinneren wat we ervaren hebben. We kunnen ons niet méér herinneren dan in ons geheugen is opgeslagen (*De Trinitate* XI,8,12).

Augustinus steekt de loftrompet over het geheugen

Augustinus constateert dat in zijn geheugen sommige gedachten en herinneringen 'goed geordend' zijn opgeslagen. Omgekeerd dringen soms gedachten en herinneringen zich aan hem op – soms komen ze 'in zwermen aanvliegen' – en slaagt hij er maar nauwelijks in ze weg te duwen. Dit komt op ons over als een adequate beschrijving van dementie, terwijl we noch uit zijn eigen werken noch uit overleveringen (zoals de biografie van zijn leerling Possidius) de indruk krijgen dat Augustinus aan dementie leed. Wel had hij een broze gezondheid en had hij regelmatig koorts en aandoeningen aan zijn luchtwegen. Het geheugen is even krachtig als kwetsbaar – een beeld van de menselijke natuur.

Wanneer ik daar ben, beveel ik dat tevoorschijn wordt gebracht wat ik maar verkies: bepaalde dingen komen dan onverwijld opdagen, terwijl naar andere langer wordt gezocht en deze om zo te zeggen uit verder weg gelegen bergplaatsen worden opgediept.
- *Conf.* X,8,12

Augustinus maakt een scherp onderscheid tussen wat mensen *zijn* en wat mensen *doen*. We moeten van de mens houden, maar een afkeer hebben van zijn fouten (Augustinus 1969; Brown 2000). Nooit valt een mens samen met zijn daden – met wat iemand wel of niet deed of kan. We moeten niet bekritisieren wat we van de ander niet begrijpen, maar de ander daarop bevragen. We kunnen de ander volgens Augustinus beter verdragen naar mate we

meer zicht hebben op onze eigen kwetsbaarheid. De rechter dient te beseffen dat het kwaad, waarvoor hij de verdachte zal straffen, in essentie ook in zijn hart leeft (cf. Ogle 2018; *Contra Ep. Parmeniani* V). De arts houdt van de zieke, maar haat de koorts. Voor Augustinus zijn mensen materieel gelijk: eindig, feilbaar, kwetsbaar. Formeel kunnen er verschillen zijn: de een is arts, de ander patiënt; een baas betaalt zijn personeel en niet andersom; ouders staan boven hun kinderen. De een is fit en vitaal, de ander broos en ziek. Meermaals benadrukt Augustinus dat hij, hoewel hij het bisschopsambt bekleedt, gelijk is aan zijn hoorders: vóór u bisschop, maar mét u christen. Niet met briljant denkwerk kunnen we de werkelijkheid doorgronden, maar door deze eenvoudigweg te aanvaarden zoals kinderen de werkelijkheid aanvaarden. Wie met zijn denken de werkelijkheid denkt te kunnen doorgronden, loopt het gevaar hoogmoedig (*superbiae*) te worden. Onze menselijke vermogens zijn te beperkt om wat voor ons onzichtbaar is, te doorgronden. Dit betekent dat we mensen met dementie niet overslaan, maar uitdagen; niet óver hen, maar met hen spreken; niet boven hen gaan staan, maar naast hen gaan zitten.

In mijn geval was het op het werk helemaal fout. Ik kon mijn werk niet meer doen en ik begreep niet wat er aan de hand was. Dan kwam ik huilend thuis. Het leek eerst: vrouw in de overgang. En dan boem. Dat is het niet. Het is dementie. – Anita (Huizenga 2024: 15)

2. Samen op weg

Hoe kunnen we met elkaar samenleven, gegeven het feit dat ons brein kwetsbaar is en het vergeten zo'n dominante rol kan gaan spelen in het leven? Gemiddeld leven mensen zeven tot acht jaar met een vorm van dementie waarbij ze voortdurend worden uitgedaagd en verrast, zowel in negatieve als positieve zin (Alzheimer Nederland 2024). Dementie veroorzaakt vaak anticiperende rouw; niet alleen over activiteiten en handelingen waar de persoon niet meer toe in staat is, maar ook over een vaak donkere toekomst – hoe moet het straks, als mijn partner me niet meer herkent en als ik straks alleen kom te staan? Dementie vereist dat zowel de persoon met dementie als hun naasten voortdurend moeten adapteren (aanpassen aan nieuwe situaties en omstandigheden), assimileren (deze nieuwe situaties en omstandigheden integreren in hun bestaande leven en zelfbeeld) en accommoderen (hun bestaande kennis en overtuigingen aanpassen om effectief om te kunnen gaan met de nieuwe realiteit). Dit kan een complex en emotioneel uitdagend proces zijn, dat veel veerkracht en steun vereist.

De toekomst is vaag. Ik kan morgen wakker worden en dan niet weten wie ik ben. Dat is het lastige. Het gaat er niet om dat ik niet doorleef. Ik denk wel: kan ik het nog aan? Want de kinderen beginnen in de puberteit te komen. Dan komt mijn mopperende Alzheimer om de hoek kijken. Ik wil niet te veel blaffen. Ik wil meer hopen. Maar er zit altijd twijfel. (Huizenga 2024: 59)

Leven met dementie betekent leven met kwetsbaarheid. Samenleven betekent participeren in elkaars activiteiten, ideeën en verlangens. Volgens Augustinus is het van belang om te delen in elkaars kwetsbaarheid. Al te gemakkelijk wordt er een karikatuur van (religieuze)

gemeenschappen gemaakt: als ware het dat iedereen gelijk is, op hetzelfde tijdstip bidt en eet en er weinig ruimte is voor verschillen. In de augustijnse gemeenschappen is het tegendeel het geval. Hier geeft verschil juist kleur. Alles gemeenschappelijk, is het uitgangspunt (*Praeceptum* I,3). Augustinus benadrukt het samen onderweg (*in via*) zijn in het leven (*Praeceptum* I,2). Minstens zo belangrijk als het ‘samen-zijn’ is het ‘onderweg-zijn’: we zijn vreemdelingen (*peregrina*) op aarde, ons vaderland is elders, we zijn nooit helemaal thuis op deze wereld. Het ‘onderweg-zijn’ impliceert beweging, dynamiek. Een gemeenschap is nooit af, er zijn altijd afhakers en nieuwkomers, het eindstation bevindt zich niet in deze werkelijkheid. Mens-zijn betekent onderdeel zijn van een groter geheel – we zijn met elkaar onderweg. De inzet van een casemanager dementie lijkt sterk deze notie te verdisconteren: een casemanager loopt gedurende het ziekteproces met je mee op. Er zijn echter ook tal van actoren in de sociale basis die hierin een stapje extra zouden kunnen zetten.

Mensen zijn voor Augustinus radicaal gelijk en radicaal verschillend. Radicaal gelijk omdat we delen in hetzelfde tekort. We zijn even feilbaar en kwetsbaar. Niemand van ons is in staat zijn gedachten volledig te beheersen.

Mensen verschillen evenwel radicaal van elkaar: er zijn sekseverschillen, sociaaleconomische verschillen, gezondheidsverschillen enzovoorts.

Dit is volgens Augustinus niet

problematisch; in een goede samenleving sluiten mensen elkaar niet uit, maar vullen ze elkaar aan. Verschillen laten de rijkdom van de menselijke natuur zien en de ander en ik vullen elkaar over en weer aan, in wat we hebben, kunnen, willen (of juist niet hebben, niet kunnen of niet willen). Verschillen doen juist een appèl op ons; niemand kan zeggen: de ander gaat mij niet aan.

Augustinus kent de tragiek van het vergeten

Hoe is het voor u om dementie te hebben?’ probeer ik. Verrassend genoeg veert Wubbe op. ‘Dementie? Nee hoor. Hier in het hoofd – met een paar vingers wijst hij naar zijn hoofd – is het een beetje in de war, maar ik heb geen dementie hoor. Ze hadden hier een klusjesman nodig, nou, en ik ben graag buiten en ik doe graag wat voor een ander... (Movisie 2024b)

Responsiviteit

Opvallend is dat Augustinus in zijn *Praeceptum* relatief veel aandacht aan uitzonderingsbepalingen besteedt. Hij doet dit omdat de een nu eenmaal sterker is dan de ander (*Praeceptum* III,3) en de behoeften en wensen van de persoon zelf dienen leidend te zijn (*Praeceptum* I,3). In het klooster is er sprake van religieuze plichtplegingen zoals bidden, vasten, zingen. Wat betreft het bidden: de gemeenschappelijke ruimte dient ook beschikbaar te zijn voor persoonlijke meditatie, het gemeenschappelijke mag niet ten koste gaan van het individuele (*Praeceptum* I,3; II,2 en V,2). Wanneer het over het vasten gaat, haast Augustinus zich om te zeggen dat zieken daarvan vrijgesteld zijn (*Praeceptum* III,1). Zieken dienen trouwens altijd serieus genomen te worden, Augustinus gaat ervan uit dat niemand voor z'n plezier zegt ziek te zijn (*Epistola* 211,13). Wat betreft het zingen merkt Augustinus op dat er

onderscheid ('orde') moet zijn tussen wat men zegt, reciteert, proclameert en zingt. Niet alles is zingbaar – en houd je aan de voorgeschreven melodie (*Praeceptum* II,4).

Augustinus lijkt hiermee terug te vallen op zijn definitie van orde: het juiste samengaan der delen waardoor alles de juiste plaats krijgt toegewezen (*De Civitate Dei* XIX, 13). Dat betekent ondertussen wel dat je niet alleen de *context* moet kennen, maar ook lokale gebruiken en persoonlijke voorkeuren (*mechanism*). Dat laatste komt ook tot uitdrukking als het over kleding en voedsel gaat: nergens schrijft Augustinus een vaste maat voor. En wanneer iemand een kledingstuk speciaal voor hem heeft vervaardigd, aangepast op zijn maten, weigert hij het kledingstuk in ontvangst te nemen: het zou toch jammer zijn als alleen hij het zou passen. Delen is belangrijker dan bezitten, schenken een vorm van investeren, tevredenheid gaat boven rijkdom. Deze manier van omgaan vraagt een zekere vorm van responsiviteit: enerzijds het herkennen en kunnen signaleren van dementie en anderzijds het kunnen anticiperen op dementie en veranderend gedrag.

'Ze zeggen dat ik dementie heb,' zegt een van de deelnemers. Er is weinig van te merken, er wordt naar elkaar geluisterd. Soms kom je even niet op een naam of zeg je dingen dubbel, maar wat geeft het. Voor dementie kiest niemand – je hebt het er maar mee te doen. 'Je moet zelf iets van je leven proberen te maken.' Met kleine duwtjes in de rug, soms meer formele zorg en ondersteuning, altijd persoonsgericht. Hier tellen mensen met dementie mee, hier zijn ze op hun plek, hier zijn ze in goede handen. (Movisie 2022)

3. Dementievriendelijke samenleving

In het voorgaande hebben we gezien welke consequenties Augustinus' mensbeeld en visie op kwetsbaarheid heeft ten aanzien van dementie. In het slot van dit artikel wil ik stilstaan bij Augustinus' visie op *communities*. Welke elementen draagt Augustinus aan voor een inclusieve

Verschillen laten de rijkdom van de menselijke natuur zien

samenleving, waar mensen met dementie integraal onderdeel van uitmaken?

Samenleven vraagt om aanvaarding van verschillen; samenleven betekent delen in

elkaars leven. Augustinus zou het spreken over *demente* ouderen sterk afwijzen: een persoon is meer dan zijn of haar aandoening of diagnose. Het gaat om het respectvol bejegenen en betitelen van mensen die dementie hebben. Dementie is in hun leven gekomen en neemt hun leven langzaam maar zeker over. Dat is spijtig, maar hoeft een menswaardig bestaan niet in de weg te staan. Het gaat erom dat we met elkaar een begaanbare weg vinden om mensen met dementie passend en tijdig te ondersteunen.

Als we aan Augustinus en gemeenschappen denken, komen we al snel uit bij religieuze (leef)gemeenschappen, zoals een klooster. Augustinus zelf heeft nauwelijks deel uitgemaakt van dergelijke gemeenschappen; hij werd geroepen tot de publieke zaak, nooit heeft hij zijn monastieke idealen kunnen verwezenlijken. Na zijn bekering wil Augustinus zich met intimi terugtrekken op een landgoed. Aanvankelijk slaagt hij in de opzet. Ze voeren diepgaande

gesprekken over het goede leven (*beata vita*) waarbij zowel de dialogische als socratische gespreksmethode wordt gehanteerd. Ook zijn moeder en zoon Adeodatus participeren hierin. Opvallend is het intergenerationale karakter van deze gesprekken en het feit dat Augustinus veel waarde hecht aan de woorden van zijn moeder en zijn nog jonge, maar intelligente zoon – niet vanzelfsprekend in de laat-Romeinse samenleving. Voor Augustinus telt niet positie, maar inhoud; niet afkomst, maar toekomst; het gaat er kortgezegd niet om wat je gedaan hebt of doet, maar wie je bent. Voor Augustinus tellen mensen met dementie volledig mee; sterker nog: we hebben meer met hen gemeen dan we van hen verschillen. Hoewel er formele verschillen zijn, zijn we materieel in veel gelijk. En we zijn samen onderweg – we ademen dezelfde lucht in, krijgen hetzelfde nieuws te horen, leven in hetzelfde tijdsgewricht. Samenleven betekent delen in elkaars kwetsbaarheden.

Een gemeenschap is een samenleving in het klein, aldus Augustinus (*De Civitate Dei* XIX,7). Wat zich in het klein afspeelt, in een gezin of op een vereniging, speelt zich ook in groot, bijvoorbeeld op geopolitiek niveau, af. Hoewel leden van de gemeenschap sterk van elkaar kunnen verschillen – in culturele achtergrond, opleidingsniveau, sociaaleconomische status – delen ze in dezelfde liefde: ze streven min of meer hetzelfde na. De gemeenschap is allereerst en allermeeft te typeren als een liefdesgemeenschap (Walraet 2007). In de gemeenschap zijn de leden op elkaar gericht: vandaar dat Augustinus nadruk legt op eensgezindheid, luisteren, dialoog, dienstbaarheid (Van der Meer 2008).

Gezelligheid staat voorop. Wij [=tennisclub L.T.C. uit Bergen op Zoom, a] zijn van prestigieus tennis afgestapt, we willen er voor iedereen zijn: jong, oud, schoolklassen, veteranen, mensen met dementie. De sfeer is hier uitstekend. Bezoekers merken dat. Er is altijd een gastvrouw of gastheer die je welkom heet, je krijgt een kop koffie aangeboden, we proberen bij te dragen aan een fijne tenniservaring. We betrekken graag nieuwe groepen. Het doel is niet om te groeien, maar we groeien wel. Het gaat ons niet om het groeien, maar om het genieten. (Movisie 2024a)

Augustinus heeft zich nimmer aan de geur van de kudde kunnen ontworstelen – maar hij wilde dit ook niet. Het wel en wee van gewone mensen ging hem daarvoor te zeer aan het hart. Het Romeinse Rijk was ook voor Augustinus te omvattend; hij had geen pretenties om een systematische staatsleer uit te werken. Het gevaar van abstracte concepten is bovendien dat het alledaagse uit beeld verdwijnt. Het rijk van liefde, vrede en waarheid – onzichtbare en onvergankelijke goederen – is bij Augustinus eerder een moreel concept dat ín en tússeen mensen gestalte krijgt, gesteund door goed bestuur en dienend leiderschap. Ook goed bestuur, naar augustijnse modellering, laat zich kenmerken door liefde: liefde voor het ‘wel-zijn’ (!) van de ander. Bijdragen aan de groei en opbloei van werknemers, oog voor de maatschappelijke context, rekenschap afdlegend voor de impact van het handelen. De *community* manifesteert zich in Augustinus’ ogen in de (interactie tussen de) actoren – niet zozeer in locatie of omstandigheden. Augustinus is helder: het welslagen van een *community* hangt niet af van stenen, maar van mensen. Augustinus heeft zich als bisschop ook nimmer druk gemaakt over de (kerk)gebouwen en de inventaris van de parochie; liever hield hij zich bezig met het zielenheil van de kudde (Van der Meer 2008). Hetzelfde moeten de leden van de gemeenschap

doen: zich niet druk maken over welk eten er op het bord ligt, maar betrokken zijn op degene die naast je zit (Van Bavel 2000). Voor Augustinus gaat gemeenschap gaat boven individu, collectief boven persoonlijk belang – mits in balans. Wel is waar dat Augustinus vrijwel altijd over concrete personen en concrete lotgevallen spreekt. Zijn preken zijn doordrenkt met 'kleine taferelen; (...) meesterlijke schetsen van psychologische situaties' (Van der Meer 2008: 380). Toch is het altijd: collectief boven individu. De mate van succes is volgens Augustinus af te meten aan de mate waarin men zich inzet voor het algemeen belang (*Praeceptum V,2*).

Alzheimer Nederland maakt zich al enkele jaren sterk voor de dementievriendelijke samenleving. Een samenleving die 'vriendelijk' is voor mensen met dementie. Ook de rijksoverheid beweegt zich op dit terrein; in de Nationale Dementiestrategie is een van belangrijke pijlers 'mensen met dementie tellen mee en doen mee.' Dit vraagt om sterke gemeenschappen, ofwel een solide sociale basis. Het is winst dat er (meer) oog is voor de afhankelijkheden en kwetsbaarheden van individuen en groepen die anders gemakkelijk in de massa zouden verdwijnen. Augustinus noemt niet voor niets de armen en zwakken apart, niet in stigmatiserende zin, maar wel omdat deze groepen nu eenmaal net iets minder gemakkelijk

meedoen dan anderen.

Samenleven vereist overeenstemming; een huis dat tegen zichzelf verdeeld is, kan niet bestaan. Het is daarom in de lijn van Augustinus om te werken aan die dementievriendelijke samenleving. Dat vraagt wel om afspraken en heldere kaders, geen dichtgetimmerde protocollen, maar een richtinggevend kompas

Voor Augustinus tellen mensen met dementie volledig mee; sterker nog: we hebben meer met hen gemeen dan we van hen verschillen.

– zoals Augustinus' *Praeceptum* er een is op hoofdlijnen. Gedrenkt in de liefde voor de ander – betrokkenheid op mensen die niet helemaal scherp hebben welke dag van de week het is. Aandacht hebben voor deze mensen, in staat zijn op hun vragen en wensen in te gaan (*responsibility*) vanuit het principe dat mensen op elkaar aangewezen zijn. *Community shaping* begint bij het zien van de ander, bij betekenisvol contact, bij elkaar gedag zeggen. De gemeenschap, dat ben je zelf, zou Augustinus zeggen en wij zijn in staat om de tijden, ook voor mensen met dementie, nét iets beter te maken (*Sermo* 80).

Hans Alderliesten MSc (1987) werkt als senior onderzoeker dementie bij Movisie, kennisinstituut voor het sociaal domein. Tevens is hij als buitenpromovendus verbonden aan het Erasmus Economics & Theology Institute. Hij promoveert op leiderschap bij Augustinus. E alderliestenj@gmail.com

Literatuur

- Alzheimer Nederland** (2024). Feiten en cijfers over dementie. Via: <alzheimer-nederland.nl/dementie/feiten-en-cijfers-over-dementie> (datum raadpleging 18 september 2024).
- Augustinus** (1969). Eenheid en liefde. Preken over de eerste brief van Johannes. Vertaald door prof. dr. T.J. van Bavel. Heverlee-Leuven: Augustijns Historisch Instituut.
- Augustinus** (1982). Regel voor de gemeenschap. Vertaling en commentaar van T.J. van Bavel. Kampen: Kok.
- Augustinus** (1997). *Belijdenissen. Vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld*. Amsterdam: Ambo.
- Augustinus** (2005). Over de Drie-eenheid. Ingeleid en vertaald door T.J. van Bavel. Leuven: Peeters.
- Augustinus** (2010). *Letters*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Augustinus** (2010). *Van aangezicht tot aangezicht. Preken over teksten uit het evangelie volgens Matteüs*. Budel: Damon.
- Augustinus** (2011). *De Stad van God. Vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld*. Amsterdam: Ambo.
- Augustinus** (2011). *Leven in hoop. Preken over teksten uit de brieven aan de christenen in Rome en Korinte*. Budel: Damon.
- Bavel, T.J. van** (2000). *Charisma: gemeenschap. Gemeenschap als plaats voor de Heer*. Heverlee-Leuven: Augustijns Historisch Instituut.
- Brown, P.** (2000). *Augustine of Hippo. A biography*. Los Angeles: University of California Press.
- Huizenga, J.** et al. (2024). *Hoe leef ik met dementie?* Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Meer, F. van der** (2008). *Augustinus de zielzorger. Een studie over de praktijk van een kerkvader*. Kampen: Uitgeverij Kok.
- Movisie** (2022). 'Ze zeggen dat ik dementie heb'. Geraadpleegd via <movisie.nl/artikel/ze-zeggen-dat-ik-dementie-heb> (datum raadpleging 21 augustus 2024).
- Movisie** (2024a). 'Iemand die zo lang heeft getennist, laat je toch niet vallen?' Geraadpleegd via: <movisie.nl/artikel/iemand-die-zo-lang-heeft-getennist-laat-je-toch-niet-vallen> (datum raadpleging 21 augustus 2024).
- Movisie** (2024b). 'Ik ben hier omdat ik hier nódig ben' Actief in het groen: activering en participatie van inwoners uit Veendam. Geraadpleegd via: <movisie.nl/artikel/ik-ben-hier-omdat-ik-hier-nodig-ben> (datum raadpleging 21 augustus 2024).
- Linders, L.** et al. (2023). *Ouderen als oplossing. Over seniorisme, samenleven en solidariteit*. Amsterdam: Van Gennep.
- Loose, D.** (2012). 'Onze geest is te beperkt om zichzelf te vatten'. Augustinus over de transcendentie van het geheugen. In: *De ontdekking van het innerlijk. De actualiteit van Augustinus*. Nijmegen: Valkhof Pers.
- Ogle, V.R.** (2018). Sheathing the Sword: Augustine and the Good Judge. *Journal of Religious Ethics*, 46: 718-747.
- Possidus** (2016). *Het leven van Augustinus*. Budel: Damon.
- Taylor, C.** (1989). *Sources of the Self*. Cambridge: Harvard University Press.
- Walreat, P.P.** (2007). 'Zorg ervoor dat alles onder u gemeenschappelijk is'. Gemeenschap van goederen in de spiritualiteit van Augustinus. In: *Gemeenschap van goederen. Augustinus in confrontatie met het heden*. Heverlee-Leuven: Augustijns Historisch Instituut.
- Wu, A.S.-C.** (2024). The 'End' of Memory: Memory, the Porous Self, and the Communion of Saints in Augustine's Confessions. *Int J Systematic Theology*, 26: 251-273.